

smrt oca

petko vojnić purčar

Kada se Marija sasvim oporavi, da bi barem malo odmijenila Lacu u teškome danoćnomome poslu, Blanka dolazi prva u fototelje. Tih dana i opazi da su stanoviti predmeti drukčije razmjere. To je dovelo do historije i prva pomisao bijaše da su Lucija i Jelena, po svome »ženskom balavećem ukusu«, haračile i blagim osmjesima mamile dozvolio od Ljudevita koji, onako mek i nježan, svakomu bi popustio.

I baš to treće jutro, kada stigne poraniti i uspostaviti stari raspored stvari, Tomo je uhvati za ruku, kao da joj želi pomoći otključati atelje, obazre se i ugura je unutra, i zaključa vrata.

Što je to? Je li pijan? Ili je došao da svjedoči protiv doktora kiretažista. A i Jelena i Lucija bi mogle naići, Lacu da i ne pomijne. Pridavio bi prvo Tomu, a onda nju. Na violinske strune ili tako nešto slično. Grozno.

— Vi kad zapnete, onda biste željeli pohapsiti pol grada — kaže razljučena i pristavlja kavu. — Morala bih otključati. Cemu ove skrivalice?

— Ne — reče Tomo. — Još me! — i baci po stolu hrpu fotografija, zlatnih i srebrnih lančica, narukvica i stranoga novca. Dolara, izglada.

— Koje su ovo policijsko-švercerske igre?

Prosvjeduje i misli: zar je moguće da su žene zbog abortusa davale tolika bogatstva? Ali, čemu onda ti fotosi?

Tomo, pomalo gadljivo, kao da diže ubijenu bjeloušku (mnogi i ne znaju da je ona pitomija od domaćih kokošaka koje kopaju jedna drugoj oči oko zrna kukuruza), podigne nekoliko fotografija i naprosto ih saspe u Blankino krilo.

— Fuj! — ote joj se.

Lucija i Jelena na njima putpuno nage. Ledima okrenute namalano antičkom stupu. Izville se, okrenutih leđa, bestidno opuštene i zadovoljne. Bakanalijski. Sramota. I za Blankin i za Bombergov tako cijenjen i ugledan atelje. Zapazi i Lucijinu pozu kako presipa vodu iz vaze s svijećem u praznu kutiju filmske kasete, a Jelena se raskrivila u fotelji i pobožno motni nešto, udesno. Blanka se prisjeti da tamo stoji ovješan samo zidni kalendar (u koji su diskretno, grafitnom olovkom upisani menstruacioni ciklusi svih triju — što ih je ona baš naučila kada se uvjeri da ljubakaju s Bombergom). I kada vidje da ih sačekuju mladići kod izlaza s fotografijama. Na njezino pitanje — tko su vam sad ovi — obično svaku put novi — one bi uglas: *Fotografi, kao i mi*. Ili — slučajno se upoznala na plesu. I sve tako »slučajno«, od prilike do prilike, od momka do momka. I naravski, stigle do vrhunca: snimanja vlastite nagote.

— To je Lacino djelo? — pita, a zna odgovor.

Tomo potvrdi.

Znači, »izostajanje s posla«, *crnački napo-*

ri, nježno stišan glas dok je noću budi. Gluma i laž.

— Ovo bismo mi njemu i oprostili — reče Tomo — premda je kompromitirao i neke uglednije ličnosti... mislim prodao im »ispod ruke«, a nezgodno je da tamo tražimo. Mogao bi skandal prevazići kotarske okvire, a ti ljudi to ne zaslužuju. I budimo pravični: neke od ovih poza, naročito ove malo kolorirane vodenim bojama, mogu se ubrojiti u domen umjetničkoga, a to je osjetljivo pitanje.

Sute. Odstupno motre krajičak neba iza staklena stropa.

— Moram ti priznati, Blanka, ja znam da nisam stručnjak. A i kod nas nismo složni. Dapače, jedan naš mladac zapjenušio i tvrdi da su to »rubensovske žene«. I pokazao nam crno na bijelo knjigu s Rubensovim crtežima i slikama. I politički ne bi bilo oportuno...

Blanka zamjeti da se Tomo poslužio tom riječju dosta nesigurno. Preuzeo je iz novina, čini se, zdravo za gotovo. Blanka nedavno baš provjeri osnovni smisao u Velikom rječniku tuđica: *prilagodavanje i podvrgavanje klasnih interesa proletarijata interesima buržoazije*.

— I zašto da uvlačimo tolike ljude — Tomo će — ako im je to hobi, pasija, što li, te da ispadnemo čistunci, u koje, priznajem, i sebe ubrajam. No ni kod nas, ponavljam, nije suglasje... Nego, da ti pravom kažem što se u ovom slučaju ne može oprostiti — cure su maloljetne, je li tako?

— Da — potvrdi Blanka — Nema ju još osamnaest godina. Lucija će tek za koji dan, a Jelena za tri mjeseca, ako se dobro prisjećam. No, samo imaj na umu, Tomo — Blanka će u pravdu — ni one nisu pobožne djevice i bez potrebnog iskustva. Cure su daleko od andeoskog vladanja...

— To nema sada nikakove veze. Zakon je zakon, a osim toga, to nije ono najvažnije. Šverc. Razgranat od gore do dolje, do taloga. Javne ženske, stranci, predatni i posljedni profesionalni šverceri i drugi.

Stanka.

— I žene nekih, na položaju...

— To ne mogu povjerovati!

— Samo polako — reče Tomo prihvatajući joj se ruke i uzimajući kavu, prebacivši nogu preko noge, kao detektiv policijskog psihološkog romana ili filma. — Ova hrpa nakita što je pred nama — je li tlapnja ili zbilja?

Blankom prođe klatno slabosti. Zanese se i sjedne. Potraži u svojoj tašni bayerov aspirin.

Tomo kavalirski sačeka, srčuci kavu. Zatim polagano, riječ po riječ, dokaz po dokaz, iznese toliko podataka o tajnim, nečistim radotama Ljudevita Brnića, zvanoga Laca, od izravne kupovine i preprodaje židovskog zlata iz ratnoga vremena, petljanja s javnim ženskom — koje je također *uslikao* — teških srebrenjaka, dukata, valute — doaira, francuskih i švicarskih franaka, njemačkih maraka, iskamčanih i otkupljenih od stranih turista, do ucjene pojedinih ličnosti kojima je ustupao svoj stan za intimne saćanke i tajno ih fotografirao ili snimao razgovore na magnetofonu »Nikola Tesla«, češko-slovačke proizvodnje. Na izgled, bezazleno, za privatnu uporabu. I kada im preda fotose i vrpce da i oni, ako žele, voayerski uživaju u vlastitoj intimnosti, nikada se nije moglo sto posto ustvrditi da nije koji fotos saćuvao, pogotovo što je negativne filmove »negdje zaturivao«. I tako su mu mnogi morali plaćati »danak«, ne velik, ali da se dobro živi... I sve u sličnome stilu glavnoga gradskog Čifa koji može sve što ne mogu drugi. I tako godinama. Spasavala ga velika konspirativnost, takt i perfektna gluma. Odcinkirao su ga, prizna Tomo, ostali šverceri, zapravo jedan, stariji, koji nije mogao otprijeti drski stil i prevelik Lacin uspjeh u svemu. I kada su ljudi iz javne sigurnosti provalili u stan, Ljudevitova gazdarica ih pokušala metlom otjerati, uz gavransku vrišku i psovanje. Pokazalo se kasnije — da je i sama učestvovala u svemu, možda čak i bila Lacina desna ruka.

Blanka se prisjeti staričine neljubaznosti. Naravno, ženidba ili hapšenje, gubitak je *zlatne koke*. I krah. Laco, kao ravnopravni ortak Blankin, potpisao je potvrdu i pokriće za nakit, koji se, kasnije, pokazao lažnim, te će ona i čovjek koji je oštećen biti krunski svjedoci. Riječ je o jednome glasovitom uraru i zlataru. Isto tako, morat će i sama nadoknaditi znatan dio vrijednosti, a možda će morati i atelje da se proda i tako razmrse huncutarije Lacine.

Blanka krične. Zaplače, trčeci i povlaćeci se za kosu. Mrmlja. »Zar sada, kada sam sve otplatila, bože, koje li blamaže!« Što nije poslušala roditelje? Mogla je biti prevarena i od posljednje budale kada tako, od prve, vjeruje laćima, profesionalnim podvoćima i kriminalcima. Ako izgubi atelje, roditelji će je se odreći i bit će potpuno u pravu. Zarida. Sve joj se smrača. Vidje svoj kraj u ubožnici. Ali, što će biti s Marijom? I da je barem u nešto posumnjala.

Kada na vrata energično zalupaju, Blanka nije imala snage ni pomjeriti se. Tomo poskoći i otključa.

— Ovo su drugovi — reče za dva kršna momka — koji će, u ime naroda, lišiti Lacu slobode, čim se pojavi.

Tu Blanki pukne film. Atelje joj se okreće, kao da je stala u vašarsko bure. Okreću se radoznalci, strah ih je i cijuću.

Iz duboke nesvjesticke probudi se u kolima hitne pomoći, a onda ponovno u bolničkoj sobi, s roditeljima iznad sebe.

Otac guzva šešir, crn, košulja s visokim okovratnikom i uskom kravatom podsjeti je na mrtvozornika. Majka otire suze i priča kako je Marija dobro, pak da se ne brine, a onaj, još doda, gad, omastit će dosta godina, ali se atelje, po svemu sudeći mora prodati. Iskrsle su takve pravne zavrzlamе da se ne zna ni tko pije ni tko plaća. Pogotovo što je Ljudevit vješto imitirao njezin potpis, a koristio se i njezinim pravim i potpisanim računima, kojima je dodavao samo veće sume novaca ili manje, kako mu je odgovaralo, no s tim detaljima je ne žele zamarati. Stigla je i potjennica iz Vinkovaca, gde je radio kod »Foto-Dikanića«, ali je i za sebe, honorarno, navečer, škljocao blicom bez filma, naplaćujući predujme. Zarada bez uvida i državnoga poreza.

Roditelji odlaze i dolaze. Sljedeći put dovođe i Mariju. I ponovno ih bolničarka ljubežno ispraća i sama nestaje iza bijelih, bijelih vrata.

Zidovi. Tišina sobe. Poluprazne. Nekoliko pacijentica spava. Jedna čita krimić. Ostale su, vjerojatno, zaključili, izišle u dvorište i vrt, te se šetaju ili se još oprašaju kod željezne ograde s onima upornijima što im dodoše u posjet.

Ja sam sigurno na odjelu za nervna oboljenja ili na ginekološkom? Ne dao mi bog da sam kod kirurga!

Pada u bjelinu i vraća se zbiljskim konturama predmeta i ljudi u sobi. Sve joj se čini odvise bijedno. Ono što započne snažno, s bezumljem, sagori: i strast, i istovremenu želju jednoga za drugim. Ostaju samo ruine. Oštećeni kipovi. U najboljem slučaju. Tužno je to. A tek otkriće da je živjela s prepređenim švercerom i prevarantom par excellence. Za sve je to kriv strah da će Laco naći drugu. Zatim preveliko odsustvovanje njezino, a onda zbog Marijine bolesti.

Blanka ponovno izpočetka! Atelje na doboš, a vrat o girl svilenе haljine.

U ovome gradu gdje su samoubojstva svakodnevnii rituali. Ali što će biti s Marijom i roditeljima?

— Mi smo na psihijatriji — reče Blankina susjeda, isijecajući slike iz starih novina. Ni su imale želje za razgovorom ni nekoliko narednih dana. Primila bi svaka svoju dozu lijekova, susjeda i injekcije, i na tomu je i ostalo. Uostalom, mnogi se nisu ni budili, osim da prime lijekove ili da odu primiti elektrošokove.

Zašto je susjeda rekla onoga dana da su na psihijatriji?

Na odlasku, kada su se trebale rastati, susjeda je i ne pogleda, pomićući usnama, u

razgovoru s nekim nevidljivim. Susjedi čak nitko, niti jedan jedini put, ne dođe u posjet, ali se zbog toga, izgleda, nije osjećala nesretnom. Dapače, pravila je povremeno grimase na svjetlinu što navaljuje između četvrtka i nedjelje od 14 do 16 sati.

A Blankina budućnost? *Vidit ćemo, već kakogod mora biti!* — što veli žilavi i lukavi ovdašnji pučki duh.

I da Laco barem nije pravio one kriminalne radnje. Prekid ljubavne veze ne bi značio poslovni i orthački raskid, jer je on, nema sumnje, vrlo dobar fotograf i s njime bi dostigla slavu Bombergova vremena. A ovako? Ništa. Bruka i sram.

2.

Foto-ateljje bude prodan na javnoj aukciji. Kupci: očevi Lucije i Jelene. Zatvori se privremeno ateljje, dok šmrkavice ne ispolauze ispate za majstore. I Bombergovo mišljenje dopre do nje — da je još sve i dobro ispalo. Na mladima svijet ostaje! — kažu, tako je prokomentirao cijelu zbruku i sramotu.

Gdje je tu pravičnost i koga danas uopće prava impresionira?

Laco dobije tri godine strogog zatvora, pet uvjetno, da se ne može baviti poslom s financijskom odgovornošću.

Svec i porno-fotosi, razmišlja Blanka, ni su javni, a i gdje bi se mogao zaposliti da radi s financijama jedan fotograf?

Presuda je presuda i tu nema mjesta raspređanju o sitnim nijansama. Sudu je važno — je li kriv ili nije? Jeste, pak onda kud ćemo dalje i dublje, molim lijepo.

3.

Zaupucala Blanka te gleda filmove. I naše, domaće: *Sinji galeb, Djevojčica i hrast i Vesnu*, u proizvodnji »Triglav filma«, s izvanrednom Metkom Gabrijelečić. Poslije tog filma odlučiti biti manje stroga i da će Mariji dozvoliti slobodniji emocionalni život, čim postane punoljetna.

Sluđe je i junaci američkih westerna i stavovi holivudskih salonskih filmova. S lijepim namještajem, nakitom i happy endom, umjesto uzdah i tragike.

Talijanski i meksikanski rastužuju je. Često i cijela dvorana šmrcka i plače. Kao u filmu *Mama Huanita*. Ili nekom sličnom. Nesreće je puno. Bijede također, te ih obično preskače. Dosta joj je i svoga križa.

Od novca koji joj ostane od prodaje ateljea otkida svaki dan na gluposti. Nestaju novci kao topli potoci pod snijegom. Roditelji joj izmamije Mariju. Da li su liječnici nešto rekli ili natuknuli da je tako bolje, tek ona se s njima igra, kupuju joj igračke, vode u gogošetnje — zaljubili se matorci u unuču više nego u nju, vlastito dijete. Prepušti im je.

Obveze prema mušterijama i namješteni smješkovci, posao od rana jutro do večeri, nestanu kao ružan san. Dobije krila, novi polet, me užasava je ništa, Anica, Ana-Marija, bodri je, i predobri, našuškan, kao krofna, Laco, i u svojoj zaptivenoj tuzi i zamrzlom očaju, igra i pjeva sama u svome stanu. Ne osjeća potrebu ni za muškarcem. Ni za radom, niti za ozbiljnošću koja ide s njezinim godinama. Uhodani putovi i mišljenja malograđana je ne zanimaju.

Dobiva samo želju da se kreće, poskakuje, slična ogromnoj buhi koja ne ujeta, niti pije tuđe krvi. Da joj je samo govoriti, komedijati se, stupati u dijaloge s nepoznatima. U Parku. Kavani. Prodavaonici.

Jednom čak zaputi se sama u bar. Prilazi joj konobar-makro. Domaće prostitutke se samo zgledaju i misle možda — nova kolegica na teškome poslu. Konobar joj s taktom i polutiho stavlja do znanja da gospođična ili gospođa (misleći pri tome vjerovatno — raspuštenica), može dolaziti oko 20 sati, kada se bar otvara, i nikada joj neće biti dosadno ni uzaludno. U društvu, narav-

ski, fine gospode. One poslovne, u prolazu, kao i domaće, koje nešto slabije plaćaju. A zarada? Dva-tri puta veća od visokokvalificirane radnice. Po prilici, nešto više i od direktora hotela.

Dapače, ako je voljna, mogli bi odmah početi. Od nazočnih. Neka sama, slobodno, bez sputavanja, izabere nekoga, a on će, koliko je to u njegovoj moći, pokušati privoliti gospodina da sjedne za njezin stol. Samo toliko. Za večeras. Neka se ispriča s njim do mile volje i oslobodi vještačke napetosti. A ono drugo može doći i sljedećih dana kada raščisti s dvojama i nekim čvrstim, emocionalnim vezama, ako ih ima, naravski.

Pristane samo plesati s jednim visokim i prosjedim. Taj joj je dahtao u uho kao pas i stiskao je uz diskretna žmiganja konobara iza šanka. Blanka se otrese matorog, pokupi svoje cigarete i upaljač u tašnu i izlazeći zamamljivo mahne konobaru, a ovaj od sreće skoro ispusti pladanj s vermutom i špricerima. Drži — najbolja ženska do sada. I nije jeftina kurvica koja uglavljuje lako značajne poslove od prve.

Pošalje joj deset cjelova s vrhova prstiju. Bravo! Au revoir!

4.

Tri mjeseca nakon raskalašnoga plesa u baru, otac Blankin premine.

U sobi su još s njim spavali njezina majka i Marija. Te moći, po kazivanju matere i uplašena pogleda Marijinog, ustao je dva puta da se iskašlje, kao i ranije, od nikotin-skih nadražaja, izišao van i vratio se u krevet. Gušio se, ali je šapnuo da je sve u redu. Kada mu se ponude domijeti mu vode, on ih smiri i reče da mu ništa nije potrebno. Na kraju i zahrče. S končastim prekidima u disanju. Marija zaspi. Ali, majka ostane budna, predosjećajući ono najgore. I zaista, tiho hrcanje utihne. Zatim i disanje. I kada panično skoči da mu pomogne, zapomažući, dižući ga i čupajući za onemoćalu kosu, sve je bilo svršeno.

Smrt.

Srčana kap, konstatira sutradan kvartovski liječnik.

Sahrana po svim ritualima i zakonima po-božna čovjeka. Blanka je dočim znala da otac nije bio toliki pristalica misticizma, nasuprot majci, koja bijaše istinski religiozna.

Svijet, svjetina navalila i preplavila kapelicu i dio groblja kao crni mravi. Na sahrani svome Blanki zašto su partijski rukovodioci takvom snagom nagovarali oca da postane članom Partije i pored podmaklih godina. Popularnost. Sve što dođe na tržnicu petkom i nedjeljom — znalo je za njezina oca. Obručalo mu se i staro i mlado, i gradsko i seosko čeljad. Otac se izvlačio i govorio da mu je dosta biti članom Socijalističkog saveza i u Upravnom odboru mjesnog Crvenog križa. Tada bi razočarani dotični drugovi odmahivali rukama i povlačili se.

Majka naruči najskuplju opremu, kovčeg i tri svećenika s ministrantima, koji se ubrzo pogube među mnoštvom.

Plakati pred tolikim svijetom, zar nije nepodnošljivo? Ali ne plakati, kada te tisuće očiju motre i prate svaku tvoju gestu, znači biti bezdušan i okrutan. Nepodnošljiv i njima. Jer oni, cio taj svijet došao je vidjeti i odati posljednju počast pokojniku, ali, također, uvjeniti se i izravno vidjeti tugu, jukanje i očajanje najbližih njegovih. Kao uz pakleni inat, Blanki se jedva otkida suza, rijetko, kao da je mrzila svoga tvrdoglava oca, a u ime sina i duha tako utjecajnog i uvijek na njezinoj strani u duelu s majkom i njezinim prosvjedima.

Marija se pak zagnjuri u Blankin hubertus, trči i u halje bakine, a onda, izbezumljeno, natrag majci.

Ljudi su ljudi, masa je masa. Pucketaju okolna mlada stabla za koje se mnogi pridržavaju, sruši se pokojni drveni križ ili osu-

šeni vijenac s mramorne grobnice, a Blanka bi najradije da se to jednom završi, te da se kod kuće isplače opušteno, ljudski, da zaurliče i pokida vlastitu kožu.

Svećenici pjevaju, listaju polagano molitvenike, škrope po mrtvacima i živima, po zemlji i zraku i vidi se — namjerno odužili propovijed o pokojniku, kao da sahranjuju biskupa, a ne čovjeka što je volio i život, i žene, i popiti, i pobiti se oko neplaćanja trošarine.

Ispačene, izglednjele, kod kuće nahrane i napoje bližnju rodbinu, a onda padaju sve tri s nogu. Graču. Ridaju. Presijeca ih umor, neprospavane dvije noći. A onda zaspe. Ne bude se do sutrašnjeg podneva.

— Nemoguće — čudi se Blankina majka — zar smo toliko spavale?! Nemoguće.

5.

Što je spajalo i razdvajalo živote i smrti Blankina oca i Josifa Visarionoviča Staljina? 1939. u veljači, s nadnaravnim mirisom baruta, Blankin otac se posvadi u kavani, nedaleko od trošarine radnoga mjesta, sa svojim najboljim prijateljem.

Otac je uporno tvrdio da su Staljin i njegovi potčinjeni pobili nekoliko stotina tisuća možda i milijuna, boljševika — i Rusa, i Ukrajnaca, i Tataru, i Gruzijaca, i ostalih — a očevo će najbolji prijatelj — kako je nasjeo jeftinoj buržujskoj propagandi. Jer, da je Staljin, po njemu, olicenje skromnosti i da se nikako ne može usporediti s Hitlerom, koji pali knjige, zatvara javno svoje protivnike i dojučerašnje prijatelje, i da se od toga može svašta očekivati. Ali ne i od Josifa Visarionoviča, Džugašvilija.

Zasljepljenost prijatelja izazove toliko oca da lupi šakom po kavanskom stolu i crno vino se razlije u sliku klanice i purpurnih, nepoznatih otoka.

----- Staljin je umro 15. ožujka 1953, a Blankin otac godinu dana kasnije, 16. 3. 1954. godine.

----- Antistaljinist nadživio. Cijelu godinu i jedan dan.

----- Radio-Panograd, Zagreb, Beograd donijeli kratke informacije o smrti generalissimusa, a novinstvo također. Dosta njih slušalo je inozemne stanice — prijenos sa sahrane i komemorativni govor. Na ruskom, a i preveden na hrvatskosrpski.

----- Poče kružiti i vic kako polovina svijeta već govori našim jezikom.

----- Nekoliko godina kasnije, u Sekretarijatu unutrašnjih poslova, kada je došla dobiti potvrdu da nije pod istragom, sretne Blanka Tomu, te s njim u kavanu, a zatim na trg gdje se trebala naći s Marijom.

----- Bez ikakvog naročito govoda, Tomo isfrlja o pomilovanju Lacinom i njegovom skorašnjem izlasku — zbog primjena vladanja — a onda, pomalo uzbuđen, čkiljeći, opiše joj Staljinovu sahranu i sudbinu: organizirani, kolektivni obredi, hodočašćenje u Moskvi, Pražani na koljenima, u Francuskoj jednim dijelom, napetost. Tajanstvene mise. A sad, vidi vruga, novi obrat. Scenarij i režija: pehlivanski snazan, natučen bivši čobanin, navodno, uzvukao je bukvalno za noge, iz Mauzoleja, mumificiranog Visarionoviča. ...

----- Poslije 23 godine od razgovora s Tomom, Blanka, u beogradskoj televizijskoj emisiji — *Vremeplovu* — vidje sve ono o čemu joj je u strogog tajnosti nekada Tomo pričao. Slike joj smijene ranije nijeći i opis.

----- Šesto kilometara južno, na

----- Golom otoku, navečer, (15. III 1953), uz tehničke smetnje i krkljanje, Pavao Palković, zamjenik upravitelja kaznonice, ču obavijest o Staljinovoj smrti. Začudo, umjesto da se smiri, padne u tešku moru i groznicu. Svu noć probdi je znojeći se konjski. -----